

Freden i Stolbova 1617.

En aspekt.

Genom freden i Stolbova 1617 förvärvade Sverige områdena kring Finska vikens innersta del. I sitt berömda tal inför ständerna karakteriserade Gustav II Adolf den vunna freden såsom särdeles ärofull och gynnsam för Sverige. Han talade om bäcken, som skulle bli svår att hoppa över, och han framhöll, hur ryssarna endast med den svenske konungens goda vilja kunde komma ut i Östersjön¹.

Stolbovafreden innebär en vändpunkt i svensk Östersjöpolitik, och den bör betraktas mot bakgrunden av Sveriges tidigare baltiska politik.

Ett grundmotiv i svensk Östersjöpolitik sedan äldsta tid var intresset för handelsvägarna till den ryska marknaden.

I början av 800-talet begynte nordbor, i synnerhet svear, att segla österut uppför de ryska floderna. De grundlade i Ryssland ett mäktigt handelsrike. De exploaterade de ryska vidderna, och de vunno internationell valuta i arabiskt guld och silver. Det var Nordens storhetstid: vikingatiden. Det svenska väldet i Ryssland varade till början av 1000-talet. I både Ryssland och Sverige började omkring 1050 ett århundrade av inbördes strider².

Föredrag vid nordiska historikermötet i Lillehammer 1948. Grundvalen för framställningen utgöres av A. Attman: Den ryska marknaden i 1500-talets baltiska politik 1558—1595 (1944) och ett ännu ej publicerat arbete om Baltisk politik 1595—1617. Jfr även A. Attman: Ryssland och Europa. En handelshistorisk översikt (Skrifter utgivna av Ryska institutet vid Stockholms högskola 1, 1946).

¹ Konung Gustaf II Adolfs skrifter, utg. af C. G. Styffe (1861), s. 178 ff.

² S. Bolin: Skånelands historia II (1933), s. 85 ff., S. Bolin: Muhammed, Karl den store och Rurik (Scandia XII, 1939), s. 181 ff.

Då källorna efter 1100-talets mitt ge upplysningar, kan man se, att den svenska Östersjöpolitiken siktade mot den viktiga handelsleden genom Finska viken till Novgorod, som numera låg utanför svearnas kontrollmöjligheter. Det var nu gutar och tyskar, som drevo handeln på Ryssland. I detta sammanhang, intresset för kommunikationsleden genom Finska viken, bör man sätta in den svenska penetrationen av Finland: kolonisationen och korstågen alltifrån 1100-talets mitt till Torgils Knutssons tåg 1293—1300. Torgils Knutsson byggde 1293 Viborg som en fast utsiktspost mot öster. Ledungsflottan gick åtskilliga gånger mot öster under 1100- och 1200-talen, och man sonderade båda sidor av Finska vikens stränder och trakterna kring Neva. Magnus Eriksson fortsatte denna politik men måste uppge sina baltiska planer för att söka bemästra den inre situationen i Sverige, och för en tid framåt länkade unionspolitiken intresset bort från Finska viken.

Men Viborg var fortfarande en fast position i öster, och ståthållarna där hade en klar blick för stadens betydelse. Det räcker att nämna sådana namn som Krister Nilsson Vasa, Karl Knutsson Bonde, Erik Axelsson Tott, Erik Turesson Bielke och Klas Kristersson Horn. Hos dem finner man många uttalanden och åtgärder, som vittna om deras intresse för handelsvägen genom Finska viken till den ryska marknaden. Hos Gustav Vasa finner man samma synpunkter. Han umgicks under 1540-talet med planer på att förlägga den ryska handeln till Viborg och det planerade Helsingfors¹.

I den svenska Östersjöpolitiken kan man sålunda se en medveten strävan att utbygga de svenska positionerna mot öster och att nå kontroll över vägen genom Finska viken till Novgorod. Denna politik fick de allvarligaste konsekvenser för handelsvägarna. Hanseaternas direkta seglats genom Finska viken — Neva — Ladoga till Novgorod gick nämligen tillbaka, och de började alltmera begagna landvägen över Reval. Vid 1300-talets mitt var förändringen nästan helt ge-

¹ I. Andersson: Erik XIV:s engelska underhandlingar (Skrifter utg. av Vetenskaps-Societeten i Lund 17, 1935), s. 104 ff.

nomförd. Reval hade då blivit utförselhamn och införselhamn för Novgorodområdet på samma sätt som Riga varit det för hela Dūnaområdet. Reval och Riga blevo sålunda under senare delen av medeltiden de viktiga in- och utförselhamnarna för den ryska marknaden.

Revals och Rigas betydelse ökades sedermera enormt genom den ryske tsarens åtgärd att 1494 stänga det hanseatiske kontoret i Novgorod. Det betydde att omslagsplatserna för den ryska handeln förlades ut till Östersjökusten, till Reval och Riga. Stängningen av Novgorodkontoret ingick som ett led i den moskovitiska expansionen mot Östersjön. Den fortsatte, och 1558 nådde den Narva, som ryssarna snart gjorde till en internationell stapel.

Den ryska expansionen ledde vidare till den livländska Ordensstatens sönderfall, och därmed aktualiserades vidlyftiga Östersjöproblem. Det gällde framför allt Sverige och Polen. Polen fick största delen av Ordensstatens område, Sverige tog Reval med kringliggande område, Danmark förvärvade Ösel.

Den ledande tanken i den polska Östersjöpolitiken under 1500-talet var dels att utestänga Ryssland från Östersjön och från direkt kontakt med västeuropeisk kultur och teknik, dels att förvärva hela den baltiska kusten upp till Nevas mynning och dels att erövra följande nyckelpositioner och kommunikationscentra: Smolensk, Pskov och Novgorod.

Narvas fall och Ordensstatens sönderfall engagerade också i högsta grad den svenska politiken. Erik XIV mottog 1561 Reval icke för att hävda dess handelsintressen gentemot den ruinerande konkurrenten Narva, utan för att han skulle kunna komma i besittning av Finska vikens båda stränder. Ty därigenom skulle han kunna förverkliga sin stora handelspolitiska plan: att leda den ryska handeln över svenska stapelplatser till Västeuropa¹. Han tillämpade olika system för förverkligandet av dessa planer, men hela tiden var den ledande tanken att få den ryska handeln under svensk kontroll.

¹ För Erik XIV:s politik se särskilt I. Andersson: a. a.

Erik nöjde sig emellertid ej med förvärvet av Reval. Han syftade även mot Pernau och Riga.

Eriks politik var en utmaning mot Polen, Danmark och Lübeck. Nordiska sjuårskriget kom och därmed Eriks fall.

Johan III fullföljde och utvecklade vidare de planer, som varit vägledande för Eriks politik. Trots att Erik åtminstone delvis bragt handeln på det ryska Narva under svensk kontroll, hade han genom förhandlingar och förhandlingar lyckats bevara ett fredligt förhållande till Ryssland, men 1570 bröto ryssarna freden, och därmed inleddes en 25-årig kamp mellan Sverige och Ryssland. Sedan Johan III nått fred med Polen, Danmark och Lübeck genom Stettinfreden 1570, tog han upp det ryska problemet.

Johan III inriktade sig dels på en erövring av det ryska Narva och dels på ett besittningstagande av de viktiga nyckelpunkterna Pskov och Novgorod — i direkt konkurrens med Polen. Hans planer förverkligades såtillvida, att Pontus de la Gardie 1580 lyckades inta Kexholm och 1581 Narva. I och med förlusten av Narva voro ryssarna praktiskt taget utestängda från Östersjön. Den gamla Nevavägen hade ju redan under medeltiden förlorat sin betydelse. Polen hade i sin hand Weichsel-, Njemen- och Dünamynningarna och innehade dessutom Dorpat och Pernau. Sverige hade Kexholm, Reval och Narva och dessutom Ingermanland. Endast över Norra Ishavet kunde Ryssland komma i direkt kontakt med Västeuropa. Där hade engelsmännen 1553 öppnat en ny handelsväg till den ryska marknaden. Den nya handelsvägen över Norra Ishavet observerades tidigt av makterna vid Östersjön och intresserade i särskild grad Sverige.

För kontrollen av den västeuropeiska handeln på norra Ryssland var det av största vikt, vem som hade myndighet över Ishavskusten. Sedan gammalt upptogo norska fogdar skatt i Finnmarken. På Finnmarken restes emellertid även anspråk från svenskt håll. Under åberopande av de avgifter, som de svenska birkarlarna uppburit av lapparna, gjorde Gustav Vasa skatteanspråk gällande på hela Finnmarken mellan Tysfjorden och Varangerfjorden. Sveriges nordgräns

skulle enligt hans mening gå vid Ishavet. Erik XIV och Johan III höllo fast vid Gustav Vasas krav.

De svenska kraven på Finnmarken berörde även Ryssland, och från svensk sida framställdes krav på Kolahalvön.

Det var emellertid först Johan III, som förde in den svenska Finnmarkspolitikerna i ett vittsyftande strategiskt och handelspolitiskt sammanhang.

Redan i början av 1570-talet hade han kombinationen fullt klar. I Östersjön sökte han få kontroll över Narva-handeln genom att intaga Narva, och dessutom utsträckte han de svenska aspirationerna till Pskov och Novgorod. Med dessa planer kombinerade han så försök att genom besittningstagande av Ishavskusten behärska handeln på norra Ryssland. Målet var att vinna kontroll över samtliga betydelsefulla kommunikationsleder till den ryska marknaden. Sammanhanget mellan Sveriges baltiska politik och Ishavspolitikerna framträder ännu tydligare, sedan Narva 1581 blivit svenskt.

Johan III hyste livliga förhoppningar om den handel, som skulle blomstra i det erövrade Narva. Trots alla åtgärder kom emellertid det svenska Narva icke att bli en stapelplats för den ryska handeln, utan denna avleddes på i huvudsak två nya vägar, nämligen dels till hamnarna vid norra Ishavet och dels till de polska hamnarna Pernau och framför allt Riga. För den del av handeln, som gick över Pernau och Riga, blevo Pskov och Novgorod de viktiga omslagsplatserna.

För Johan III stod det snart fullständigt klart, att problemet om den ryska handeln icke var löst genom erövringen av Narva. Det gällde därför dels att komma åt Ishavshandeln, dels att nå nyckelpunkterna Pskov och Novgorod och dels att få kontroll över de polska hamnarna.

Johan III:s projekt utvidgades till ett fjärrkarelskt program. Han sökte nå en gräns, som gav Sverige Kolahalvön och sedan följde en linje från Vita havet till Ladoga. Hertig Karl fullföljde och skärpte denna politik och sökte dessutom utbygga de svenska positionerna i Finnmarken för att få kontroll över handeln på Archangelsk.

Den politiska och ekonomiska konkurrensen med Polen

i Balticum sökte Johan III bryta udden av genom att 1587 placera sin son Sigismund på Polens tron, men den samverkan mellan Polen och Sverige gentemot Ryssland, som Johan III hoppats på, kom icke till stånd. Ty de reella motsättningarna mellan de svenska och polska intressena i Balticum voro alltför stora, och de kommo att i hög grad bidra till sprängningen av den dynastiska svensk-polska förbindelsen¹.

Konflikten mellan Sigismund och hertig Karl tog emellertid i alltför hög grad Sveriges krafter i anspråk, och i Teusinafreden 1595 med Ryssland måste Sverige uppge de fjärrkarelska planerna och aspirationerna på Ishavskusten och därjämte avstå Ingermanland och Kexholms län. Men de viktiga hamnstäderna vid Finska viken voro i svensk hand, nämligen Reval, Narva och Viborg. Enligt fredsfördraget skulle stapeln för den ryska handeln förläggas till Reval och Viborg, men den bestämmelsen var till stor del imaginär, eftersom den ryska handeln till största delen gick dels över Archangelsk och dels över polska hamnar.

De stora problemen, som återstodo att lösa, var sålunda kontrollen dels över Ishavskusten och Archangelskhandeln, dels över den ryska handel, som gick över polska stapelplatser (Riga och Pernau), och dels nyckelpunkterna Pskov och Novgorod. I dessa riktningar satte Karl IX in de svenska resurserna.

Karl IX:s livländska politik hade ett klart syftemål: att nå Riga. Sedan Estland år 1600 tvingats över på hans sida,

¹ För Estlandsproblemet se C. Rogberg: Konung Carl den niondes fälttåg i Lifland år 1600 och förberedelserna dertill (1859), A. G. Ahlqvist: Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering I, II (1864, 1866), H. Almquist: Sverige och Ryssland 1595—1611 (1907), H. Almquist: Den politiska krisen och konungavalet i Polen 1587 (Göteborgs högskolas årsskrift XX, 1916), S. Tunberg: Sigismund och Sverige 1597—1598 I (1917), D. Toijer: Sverige och Sigismund 1598—1600 (1930), W. Tawaststjerna: Kaarle IX:n ja Sigismundin taistelu Viron ja Liivinmaan omistamisesta (Historiallisia tutkimuksia XIX, 1935), B. Federley: Kunglig majestä, svenska kronan och furstendömet Estland 1592—1600 (Societas Scientiarum Fennica: Commentationes Humanarum Litterarum XIV: 1, 1946), A. Attman: Till det svenska Östersjöväldets problematik (Studier tillägnade Curt Weibull, 1946).

inledde han en serie angrepp mot Riga. Den svenska flottan sökte samtidigt blockera handeln på den livländska stapelstaden. Nederlaget vid Kirkholm 1605 omintetgjorde emellertid försöken att landvägen erövra Riga, men blockaden mot Rigahandeln fortsatte¹.

Karl IX:s Finnmarkspolitik hade ett klart syftemål: att nå Ishavskusten. Därmed var en konflikt med Danmark oundviklig. Konflikten tillspetsades på tre punkter. Den svenska blockaden mot Rigahandeln hotade Danmarks inkomster av Öresundstullen. Det gjorde också den nederländska frihamnen vid Göta älv. Herraväldet över Ishavskusten var avgörande för kontrollen av Archangelskhandeln. Karl IX:s målmedvetna politik på dessa tre punkter drev honom in i Kalmarkriget med Danmark 1611².

Parallellt med dessa händelser öppnade den stora oredan i Ryssland nya möjligheter för den svenska politiken³. De militära operationerna i Livland avstannade, och både Polens och Sveriges intressen riktades mot Ryssland⁴. Sedan Karl

¹ C. Rogberg: a. a., G. Tranér: Konung Carl IX:s krig i Livland åren 1602—1605 (1876), A. Zettersten: Svenska flottans historia åren 1522—1634 (1890), W. Tawaststjerna: a. a., E. Anthoni: Konflikten mellan hertig Carl och Finland (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCLXII, 1937), B. C. Barkman: Kungl. Livgardes historia II (1938—1939).

² S. U. Palme: Sverige och Danmark 1596—1611 (1942).

³ Belysande är Karl IX:s uttalande om Rysslands läge i skrivelse till kommissarierna för förhandlingar med ryssarna den $14\frac{1}{2}$ 1607 (RR): »I skola ock hålla ryssarna före, vad skada som de därav kunna ha, 'hvar' dem bliver all handel och tillföring borttagen till S:t Nicolas, som polackerna nu praktisera och ha i sinnet med kejsaren och konungen i Spanien, och de sedan på denna sidan kunna ock icke heller någon tillföring bekomma, vilket dem lätteligen kan förtaget bliva, 'hvar' de icke äro i vänskap med oss och Sveriges krona. Sådant skola I hålla ryssarna före och ge dem till att betänka vad nytta och gagn, som de därav hava kunna, att de vore med oss i vänskap och förbund». Jfr härom G. V. Forsten: Baltijskij vopros v XVI i XVII stolétijach II (1894), s. 74.

⁴ Stillestånd med Polen ingicks i april 1611, vilket sedan förnyades den $20\frac{1}{1}$ 1614, $20\frac{6}{6}$ 1614 och $20\frac{9}{9}$ 1614 för tiden fram till den $29\frac{9}{9}$ 1616. Sverges traktater med främmande magter V (1891), s. 225, 227, 229. W. Tawaststjerna: a. a., s. 204 f., 208 f., E. Anthoni: a. a., s. 310 f.

IX genom fördraget i Viborg 1609 givit tsar Vasilij Schuiski löfte om hjälp¹, ingrep Jakob de la Gardie med svenska trupper i de inre förhållandena i Ryssland.

Den svenska politiken hade här två syften: dels att förhindra de polska aspirationerna på väldet i Moskva och dels att utvidga det svenska området mot öster (Pskov och Novgorod) och norr (ryska Ishavskusten). Den förra av dessa synpunkter måste efter Jakob de la Gardies nederlag vid Klusjino 1610 skjutas åt sidan, och den andra synpunkten kom därefter att bestämma den svenska politiken i Ryssland². Novgorod erövrades 1611 av svenskarna, och planer välvdes på en svensk erövring av hela norra Ryssland.³ Åtskilliga försök gjordes att erövra Pskov, men alla voro förgäves.

De svenska planerna på ett förvärv av Ishavskusten förklarade emellertid en del av sitt verklighetsunderlag, då Gustav II Adolf i Knäredfreden 1613 nödgades uttryckligen uppge Vasarnas aspirationer på norska Finnmarken⁴. Senare försök från Gustav II Adolfs sida mot Vita havskusten misslyckades också⁵.

Ishavsprogrammet måste också uppges av den anledningen, att det alltför nära berörde Englands ekonomiska intressen⁶. England ville då, liksom senare, ha en bakväg

¹ Sverges traktater med främmande magter V, s. 158 ff.

² H. Almquist: Sverige och Ryssland 1595—1611, H. Almquist: Die Carenwahl des Jahres 1613 (Zeitschrift für osteuropäische Geschichte III, 1913), G. V. Forsten: a. a. II, Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632 I (1936).

Det svenska ingripandet i Ryssland motiverades i både Karl IX:s och Gustav II Adolfs propaganda med nödvändigheten att avvärja polackernas och katolicismens onda anslag.

³ Inna Lubimenko: Les relations commerciales et politiques de l'Angleterre avec la Russie avant Pierre le Grand (Bibliothèque de l'école des hautes études: sciences historiques et philologiques 131, 1933), s. 131 ff.

⁴ Sverges traktater med främmande magter V, s. 211 ff., särskilt s. 215.

⁵ Bl. a. Hans Georg von Arnims anslag »opå Archangel» 1614. N. Ahnlund: Hans Georg von Arnim (Svenskt biografiskt lexikon II, 1920). Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632 I, s. 471 f. Jfr även Gustav II Adolfs planer på Ishavskusten i hans resolution den 14/11 1615 för fredsunderhandlingarna. Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632 I, s. 542 f.

⁶ Se härom Inna Lubimenko: a. a., s. 135 ff., 176 f.

öppen till Ryssland. Den engelske medlaren vid de slutliga fredsförhandlingarna mellan Sverige och Ryssland, John Merrik, hade nämligen ett avgörande inflytande på utformningen av fredsbestämmelserna ¹.

Då planerna på Ishavskusten uppgetts, återstod det baltiska programmet. Det är därvid värt att lägga märke till att svenskarna 1611 lyckats erövra Novgorod men att alla försök misslyckades att taga nyckelpunkten Pskov ².

Den ryska samlingen kring Mikael Romanov i början av år 1613 började emellertid äventyra de svenska planerna. Det gällde därför att trygga Sveriges territoriella och ekonomiska aspirationer. I de instruktioner, som den 18 juni 1613 utfärdades för de kommissarier, som skulle förhandla med ryssarna om ett eventuellt val av Karl Filip till rysk tsar, kan man avläsa den svenska regeringens expansionsplaner ³. De territoriella kraven utgjorde genomgående i instruktionernas olika alternativ dels områdena kring Finska vikens innersta del (Ivangorod, Jama, Koporie, Nöteborg och Kex-

¹ Om den holländska medlingen och de holländska intressena se J. P. Arend: *Algemeene geschiedenis des vaderlands, van de vroegste tijden tot op heden* 3: 2 1594—1618 (1857), G. W. Vreede: *Nederland en Zweden in staatkundige betrekking* (1841), J. Scheltema: *Rusland en de Nederlanden beschouwd in derzelve wederkeerige betrekkingen* I (1817), B. Thyresson: *Sverige och det protestantiska Europa från Knäredfreden till Rigas erövring* (1928), *Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632* I, s. 489 ff. De holländska medlarnas rapport är tryckt i *Sbornik imperatorskago russkago istoričeskago obščestva* 24 (1878).

Jfr i detta sammanhang Gustav II Adolfs fördrag med Nederländerna den 5/4 1614, i vilket han för holländarnas räkning frigav handeln på Riga. *Sveriges traktater* V, s. 230 ff.

² Den svenska ledningen var flera gånger allvarligt oroad för polska försök att erövra Pskov, t. ex. 1612/13, 1615 och 1616. *Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632* I, s. 417 f., 496, 560; *Svenska riksdagsakter, första serien*, avd. II: II, s. 4, 7, 12 ff.

³ Gustav II Adolfs instruktioner för de svenska underhandlarna Göran Boije m. fl. den 18/6 1613, RR 1613; avskrifter i *Diplomatica: Muscovitica: Handlingar ang. hertig Karl Filips utväljande till tsar 1613—1615*. Jfr *Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632* I, s. 421 ff.

I instruktionerna betonades därjämte vikten av att Ryssland icke träffade separata uppgörelser med Polen.

holm), dels Novgorod och Pskov och dels områdena kring Vita havet (jämte Archangelsk och Cholmogory). I sammanhang härmed framställde Gustav II Adolf handelspolitiska yrkanden av långtgående betydelse. Därest Karl Filip valdes till rysk storfurste, skulle nämligen därefter »ingen främmande nation, varken tyskar, danskar, polacker eller den polska kronans undersåtar, holländare, engelsmän, skottar eller andra vara efterlåtet att driva någon handel i Ryssland genom Östersjön, antingen på Pskov, Novgorod eller andra orter»; icke heller finge ryssarna »föra några varor på Riga eller flera orter, utan våra undersåtar, de svenske, finske och livländske, ha allena rätt och privilegium att handla i Ryssland genom Östersjön, så att allt det gods, som går ifrån Pskov och det länet, skall föras på Narva, det andra ifrån Novgorod och dess län föras på Åbo, Viborg och Reval, så att alla andra nationer varda ifrån den ryska handeln genom Östersjön utlyckta». Därest Karl Filip icke valdes till storfurste, skulle separat uppgörelse träffas med Novgorod och Pskov, som då skulle ställas under svensk överhöghet. I detta fall hade de handelspolitiska yrkandena följande innebörd. Inga utlänningar skulle tillåtas »att handla eller köpslå i det novgorodska och pleskovska län och herrskap utan allenast svenskar, finnar och livländare, vilka skall fritt och efterlåtet vara att driva sin köpenskap där in i landet och allena hava och njuta det privilegium. 'Hvar' de novgorodske ock vilja segla med sina lodjor någonstädes, då skall det icke ske utom till Viborg och Åbo och där med invånarna förhandla sitt gods. Men de pleskovske skola hava sin stapel i Stockholm och icke annorstädes sig med sitt gods begiva». De territoriella och handelspolitiska yrkandena visa, hurusom den svenska regeringen hade planer på en fullständig kontroll av den ryska handeln över Östersjön och Norra Ishavet.

Aven om sändebuden enligt Gustav II Adolfs instruktioner gjorde eftergifter i de svenska kraven, visade det sig emellertid snart, att situationen i Ryssland förändrades till svenskarnas nackdel. Gustav II Adolf tvangs över på defensen, något som klart kan utläsas av överläggningarna på

riksdagen i Örebro i januari 1614.¹ Ett resultat av förhandlingarna var konungens nya order till fredsunderhandlingarna. Av dessa instruktioner framgår det, att Gustav II Adolf, efter sin politiska reträtt, var villig att acceptera en fred med ryssarna, som endast skulle ge Sverige Ivangorod, Jama, Koporie, Nöteborg och Kexholm, dvs. landområdena kring Finska vikens innersta del. Under sådana förhållanden, tilllade han dock, skulle kommissarierna på det högsta vinnlägga sig om att draga Polens handel från Riga och leda den och Novgorods handel till Sverige och Finland².

Ett storstilat försök att återvinna initiativet gjorde emellertid Gustav II Adolf år 1615 genom en stor operation mot Pskov. Men Pskov höll stånd, och konungen måste lida det militära och politiska nederlaget att upphäva belägringen av Pskov — det överskyldes dock mästerligt³. Trots nederlaget hade likväl Gustav II Adolf följande år fortfarande planer på en svensk erövring av Pskov⁴.

Av det baltiska programmet lyckades de svenska delegaterna i Stolbovafreden 1617 endast rädda kuststräckan kring Finska vikens innersta del. Planerna på Novgorod och naturligtvis Pskov och likaledes planerna att draga handeln från Riga, Pskov och Novgorod till svenska stapelplatser måste uppges. Ishavsprogrammet uppgavs definitivt⁵.

När Gustav II Adolf inför ständerna redogjorde för den vunna freden med ryssarna, uppehöll han sig endast flyktigt

¹ Svenska riksdagsakter, första serien, avd. II: I, s. 342 ff. Särskilt upplysande är konungens meningsutbyte med änkedrottningen. Jfr Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632 I, s. 445.

Jfr Gustav II Adolfs eftergifter åt holländarna i traktaten den 5/4 1614. Sverges traktater V, s. 234.

² Gustav II Adolfs svar till Jakob de la Gardie den 31/1 1614. RR 1614. Jfr Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632 I, s. 447. Frågan om hur man tänkte sig de handelspolitiska planerna förverkligade sammanhänger med den merkantilistiska monopoluppfattningen.

³ Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632 I, s. 506 ff.

⁴ Generalstaben: Sveriges krig 1611—1632 I, s. 553 ff.

⁵ Sverges traktater V, s. 242 ff.

vid de handelspolitiska planerna och anlade i stället gränsstrategiska synpunkter¹.

Stolbovafreden 1617 betecknar en vändpunkt. Ishavsprogrammet var uppgivet, och aspirationerna mot de ryska handels- och kommunikationscentra Novgorod och Pskov voro stäckta. Sverige hade endast vunnit områdena kring Finska vikens innersta del, genom vilka sedan medeltiden ingen nämnvärd trafik gått. Det var till stor del ödemarkerna kring Neva man fick².

De gamla svenska planerna på en kontroll av Archangelskhandeln gravlades för alltid, och Gustav II Adolf vände sig i stället mot de ryska kommunikationsleder, som gingo över polskt område, mot Pernau och framför allt mot Riga, och sedan vidare mot sydväst. Och i den riktningen lyckades han storligen.

¹ Konung Gustaf II Adolfs skrifter, utg. af C. G. Styffe (1861), s. 178 ff. Jfr rådets betänkande ¹²/₈ 1616 och Gustav II Adolfs tal i Örebro den ²⁸/₁ 1617. Svenska riksdagsakter, första serien, avd. II: II, s. 8 f., 104.

² Jfr härom t. ex. C. Öhlander: Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning I 1617—1645 (1898), s. 17 ff., 88, 91, J. A. Almquist: Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 II (1919—1922), s. 657 ff., C. von Bonsdorff: Nyen och Nyenskans (Acta societatis scientiarum fennicae XVIII, 1891).

Artur Atman.